

Pierre Broué

Vägen ner i infernot *

Detta är *kapitel 53* från Broués *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). För recensioner, rättelser, kommentarer m m som rör boken, se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#).

Kapitlet handlar om inledningen på den stora terrorn i Sovjet, med första Moskvarättegången som hölls i augusti 1936. När detta skedde befann sig Trotskij som flykting i Norge.

I denna digitala version har undertecknad bearbetat noterna och lagt till hänvisningar till nätbaserade källor när sådana finns – dessa tillägg anges inom [ ]. Dessutom har allra sist tillfogats **Lästips**.

På Marxistarkivet finns fler utdrag ur Broués Trotskij-biografi:

Kapitel 25: [Partiet utan Lenin](#)

Kapitel 35: [Den bolsjevik-leninistiska fraktionen](#)

Kapitel 57: [Den spanska anti-modellen](#)

Samt ett kortare utdrag ur kapitel 58 [Om brytningen mellan Trotskij och Diego Rivera](#)

Martin F

* Om Moskvarättegångarna, se Pierre Broué, *Les Procès de Moscou*, Paris, 1962 [marxistarkivet: [Moskvaprocesserna](#)] och Nicolas Werth, *Les Procès de Moscou*, Paris, 1987. Robert Conquests *Den stora terrorn*, Prisma, 1971.

Första halvåret 1936, medan Trotskij i lugnet i Wexhall arbetade på *Den förrådada revolutionen*, var en ny tragedi under uppsegling och den skulle slå till med full kraft i början av augusti.

I januari 1936 hade G A Moltjanov, chef för NKVD:s hemliga politiska aktioner, i Moskva samlat ett fyrtiotal av sina bästa agenter för att förklara att de skulle få ta hand om en sammansvärjning och att det gällde att skaffa fram bekännelser från några av de högsta ledarna. Stalin själv övervakade utredningen som direkt leddes av Nikolaj I Jezjov, hans nära förtrogne.¹

Trehundra fängslade, tidigare oppositionella, hämtades samtidigt från läger och fängelser och fördes till fängelser i Moskva: Det gällde att hitta ett trettiotal medgörliga, vars ”bekännelser” skulle användas för att få motspänstiga att ge vika. De blandades upp med ett dussintal agenter, vars uppdrag också var att ”bekänna” och göra de övriga förvirrade och i fängelset kunna kontrollera uppträdandet hos de som senare skulle ställas inför rätta och förklaras skyldiga. Om några gjorde motstånd skulle de avrättas utan dom, som varnande exempel för de övriga, och i rättegångsscenarioet figurerade sedan bara deras ”bekännelser”. Det var sannolikt vad som hände Gaven, en av dem som 1932 träffat Sedov efter Holzmans besök.

Men allt handlade inte enbart om de påstådda ”ledarna” för sammansvärjningen. De främsta ledarna för ”oppositionsblocket” 1932, Zinovjev, Kamenev och Ivan Smirnov, hade också förts från sina fängelser till Moskva för att undergå ”specialförberedelser” med experter på att tvinga fram bekännelser. De höll stånd i veckor, stod emot utpressningsförsök och hot och även politiska argument.

Då fick man gå ett steg till. Zinovjev, som led av astma, placerades dagar i ända i en överhettad cell. Kamenev fick se en bekännelse där en av hans gamla kamrater pekade ut hans son för att vara inblandad i ett attentatsförsök mot Stalin.² De båda sammanfördes, tilläts samtala och bröt slutligen samman. De gick med på att samarbeta med undersökningsledarna sedan Stalin lovat – eller förespeglat dem – att ingen gammelbolsjevik skulle avrättas, att syftet med rättegången var att komma åt Trotskij som, som alla visste, var utom räckhåll för domstolar-
na.³

S R Mratjkovskij, före detta trotskist och medarbetare till Ivan Smirnov, ”pajade”, som det hette med förhørsledarnas jargong, efter 90 timmars oavbrutna förhör.⁴ Han försökte få med sig Smirnov, som höll stånd ytterligare några veckor, men bröt samman när han fick se sin dotter i fängelset och hur hon fördes bort omgiven av vakter.⁵ Han bestämde sig då för att göra i varje fall en del av de bekännelser man avkrävde honom för att undvika att hans älskade barn skulle få betala för hans motstånd. Den siste av de anklagade att ge vika var Ter-Vaganjan, den 13 augusti. Han var också en av ledarna för gruppen ”trotskister, före detta kapitulanter” och även han nära medarbetare till Ivan Smirnov. Den 14 augusti undertecknade han sin ”bekännelse”.⁶ Nu kunde man gå vidare och förbereda iscensättningen av rättegången och dess aktörer. Undersökningsledarna förberedde vars och ens ”bekännelse”, kompletterade, korrigerade, ändrade, fick offren att lära sig den utantill, kom med hotelser.

Den 5 augusti 1936 lade Trotskij i Wexhall sista handen vid sitt manuskript och skickade kopior till de franska respektive amerikanska översättarna. Samma dag for Natalja och han med paret Knudsen i bil för två veckors vila vid havet i söder, i Stangnesholmen. Redan

¹ Orlov, *Secret History of Stalin's Crimes*, New York, 1959, s. 59-60.

² *Ibidem*, s. 112-118.

³ *Ibidem*, s. 126-128.

⁴ ”Carnets”, Ignats Reiss, i Victor Serge et al, *L'Assassinat d'Ignace Reiss*, Paris, 1937, s. 20-21.

⁵ Duné, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, nr 45, 20 mars 1948.

⁶ Orlov, *a.a.* s. 137.

morgonen därpå, medan de ännu befann sig på resa, fick de veta att ett kommando från de norska fascisterna i Quislings parti tagit sig in i Knudsens hus och försökt lägga beslag på Trotskij's arkiv. Inkräktarna hade kommit av sig genom dottern Hjørdis resoluta motstånd och tvingats fly när grannarna anlände, men ändå fått med sig en del handlingar.*

Resenärerna for vidare, utan att känna sig lugnade och snart insåg de att de förföljdes av en bil i vilken befann sig ingenjören Neumann, en av ledarna för Quislings parti, och dennes sekreterare Franklin Knudsen. De lyckades villa bort förföljarna men semesterfriden stördes snart av en störsjö av verbala attacker i högerpressen, som kastade sig över Trotskij på grundval av ett brev från Schüssler som stulits vid inbrottet i Wexhall och som även nazipressen i Tyskland citerade. Tidningarna anklagade honom för att bedriva politisk verksamhet i Norge.

Den 13 augusti 1936 fick semestern avbrytas en dag då chefen för kriminalpolisen, Reidar Sveen, kommit i ett flygplan för att få Trotskij's vittnesmål om fascisternas räd: Han förhöordes bland annat om innehållet i det stulna och sedan publicerade brevet och om nazipressens anklagelser mot honom för "kriminell" verksamhet.

När Knudsen på kvällen den 14 augusti på radion hörde att en rättegång mot "ett trotskist-zinovjevitiskt terroristcentrum" skulle starta i Moskva var Trotskij's reaktion att det åter rörde sig om "rent struntprat". Uppenbarligen insåg han inte vad det handlade om.

Den 15 på morgonen kom Monsen, en vän till Knudsen och journalist i Kristiansand, med hela texten till Tass-telegrammet. Trotskij medgav senare:

Trots att jag var beredd på vad som helst kunde jag ändå inte tro mina ögon – så omåttligt otrolig framstod för mig denna blandning av skurkaktighet, fräckhet och dumhet i detta dokument.⁷

Han dikterade i all hast ett första uttalande och vände åter mot Wexhall; semestern var över, mardrömmen inleddes.

* * *

Den första Moskvarättegången startade den 19 augusti 1936. På de anklagades bänk: Zinovjev, Kamenev och flera av deras närmaste medarbetare i Leningrad, bland annat Jevdokimov och Bakajev. Ivan Nikitij Smirnov ingick också, tillsammans med Mratjkovskij och Ter-Vaganjan. Kring dessa båda kärnor fanns fångar som knäckts och sex okända som med all sannolikhet var polisens redskap. Trotskij och hans närmaste granskade noga tidningsfotona för att kunna upptäcka en Mill, en Well eller en Frank-Gräf.

De åtalade ställdes inför två militärdomare – en av dem skulle tillhöra domarna vid Nürnbergrettegången. Åklagare var Andrej Vysjinskij, en före detta mensjevnik som hade anslutit sig till bolsjevikerna i slutet av inbördeskriget. Han hade varit rektor för Moskvas universitet och utmärkt sig genom sin effektivitet i jakten på trotskister bland studenterna. I början av 1988 tillfogade Arkadij Vaksberg, en sovjetisk jurist och författare, ytterligare några biografiska uppgifter i en artikel i *Literaturnaja Gazeta*: Som ordförande för en distriktsdomstol hade Vysjinskij 1917 utfärdat en arresteringsorder mot Lenin, som misstänktes för att vara "tysk agent".⁸ Ett halvsekel efter Trotskij och hans vänner framhåller Vaksberg:

* Den norske nazisten Franklin Knudsen, en av dem som organiserat aktionen – *I was Quisling's secretary*, s. 57 – uppger att inbrottsjuvarna lagt beslag på 20 kilo dokument. Det rör sig förmodligen om tomt skryt för bara ett fåtal dokument publicerades genom deras försorg.

⁷ Trotsky, "En Norvège socialiste", *Œuvres*, 11, s. 36. [[I det "socialistiska" Norge](#)]

⁸ A Vaksberg, "Det slående beviset", *Literaturnaja Gazeta*, 27 januari 1988.

Historiens tragik ville att det 20 år senare just skulle vara Vysjinskij som, efter att ha utnämnts till allmän åklagare, anklagade Lenins kamrater för att ha velat göra sig av med honom och yrkade på att de skulle dömas till döden.⁹

Vaksbergs porträtt av Vysjinskij är färgstarkt:

Han var kortväxt, undersätsig, med stora öron; kraftigt hår som grånat, en tunn vältuktad mustasch. Glasögon med praktfulla bågar. En ihärdig, skarp och genomträngande blick bakom glasögonen. Ögon, som knappt blinkade, av stål.¹⁰

Vaksberg påminner om hans sätt att tala, ”en kombination av akademism och vetenskaplighet, en man av förfinad kultur, men också kapabel att ogenerat kasta ur sig vulgära förolämpningar”. Stalin, som byggt sin karriär på detta, hade i honom upptäckt en man ”med ojämförliga kvaliteter: Han var elak, grym, kapabel till allt”.¹¹

Denne grymme regissör kastade sig över de bolsjeviker, som hela sitt liv tillhört hans motståndare och ersatte de bevis han inte förfogade över med oförskämdheter och motbjudande förolämpningar. Till sedvanliga anklagelser som ”hycklare”, ”brottslingar”, ”skälmar”, ”galna hundar som borde dödas utan misskund” plockar Vaksberg också på måfå fram ytterligare några: ”stinkande samling mänskliga kvarlevor”, ”förhärdade degenererade”, ”rabiessmittade hundar”, ”förbannade svin”.¹² Han fortsätter:

Det handlade inte bara om att fysiskt förintä de åtalade; de skulle förödmjukas och förolämpas. Det var den högste ledarens dröm. När han förverkligade den skapade Vysjinskij något helt okänt inom straffrätten där det inte behövdes minsta bevis. Vad skulle bevis tjäna till när det handlade om ”stinkande as”?¹³

Anklagelseakten var rak och enkel. De anklagade hade 1932 upprättat ett ”förenat trotskist-zinovjevitiskt terroristcentrum” med inriktning på ”att utöva individuell terror mot ledningen”. Det hävdades att de planerat en rad attentat mot Stalin, Vorosjilov och andra ledare och att en grupp som agerade på deras order hade planerat och genomfört mordet på Kirov. Allt hade förstås genomförts på ”order” av Trotskij, aktivt understödd av sonen Lev Sedov.

Publiken var handplockad och det fanns märkliga ”tillfälligheter” som att den brittiske advokaten D N Pritt ”råkade” vara på plats för att gå i god för anklagelserna. De utländska tidningarnas Moskvakorrespondenter skildrade ändå rättegången på ett hederligt sätt. De anklagade rabblade upp innantilläxor och kom så gott de kunde med ”bekännelser”. De pekade ut sådana som inte var närvarande som Lominadze, som begått självmord vilket dock inte var känt; G I Safarov, som redan satt fängslad och krossats fullständigt; den tidigare fackföreningsledaren M P Tomskij, Bucharins bundsförvant, som tog sitt liv efter att ha blivit angiven. Åklagare och vittnen talade om ”direktiv om terrorism” som skulle ha förts in i Sovjetunionen av gammelbolsjeviken I P Gaven – som var avrättad eller skulle bli det; andra ledare och partimedlemmar, civila eller militärer, tillhörde de anklagade. Den ende av de anklagade som tycks ha förnekat i varje fall en del av anklagelserna och gjort visst motstånd var Ivan Smirnov.

Trotskij och Sedov tycks i början av rättegången ha bringats ur fattningen, kanske rent av låtit sig vilseledas. I varje fall är det intrycket av de brev de skrev till varandra efter de första rapporterna. Sedov hade känt igen Holzman som den ”informatör” som Smirnov 1932 hade skickat till Berlin, men kunde inte begripa varför de båda förnekade sanningen och bekände

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

saker som inte stämde och som var påhittade.¹⁴ Trotskij frågade sig vidare om inte Gaven var polisspion, som verkligen hade givit Smirnov anvisningar om terrorism, som Stalins förfalskare tillverkat *ad hoc*, i stället för Trotskijs dokument.¹⁵ Far och son ansträngde sig för att identifiera de anklagade i gruppen ”okända”, där de bara kunde placera V P Olberg, som anmält sig som frivillig för att bege sig till Turkiet och ta hand om Trotskijs sekretariat.¹⁶ Sedov retade sig på Smirnov till den grad att han hade planer på en deklaration, där han kort och gott skulle tala om ”sanningen” om deras kontakter – vilket han slutligen inte gjorde.¹⁷ I själva verket förstod varken far eller son under de första dagarna hur rättegången lagts upp: påhittade fakta och sammanträffanden, möten som verkligen ägt rum i samband med bildandet av ”oppositionsblocket” 1932, men som sedan förvandlades till inslag i planerna på ett ”terroristblock”, vilket gjorde det möjligt att krossa politiska motståndare med motiveringen att de hade varit terrorister.¹⁸

En central bekännelse stod E S Holzman för. Denne man, som i Berlin hade fungerat som mellanhand mellan Sedov och Smirnov, hade flera gånger träffat Sedov och utväxlat lösenord och koder, överlämnat brev, dokument och informationer. Han hävdade att han på Sedovs inrådan begett sig till Köpenhamn 1932, när Trotskij farit dit.¹⁹ Efter att ha letat upp Sedov i lobbyn på Hotel Bristol påstod han sig ha följt med till ”Trotskijs hus”, som han inte kom med några detaljer om. Han uppgav att denne då gett order om terroristhandlingar och i första hand att mörda Stalin.²⁰ Den anklagade Nathan Lurie ”erkände” att han under lång tid varit i kontakt med en nära medarbetare till SS-chefen Himmler.²¹ Den anklagade Fritz David ”erkände” att Trotskij, som han påstod sig ha träffat – men utan att tala om när eller hur – gett honom i uppdrag att mörda Stalin i samband med sjuttonde partikongressen.²²

Vysjinskij kastade sig över de gammelbolsjeviker som befann sig i hans våld och i det officiella rättegångsprotokollet citeras han flitigt: ”en handfull vedervärdiga, impotenta och tarvliga förrädare och mördare”, som försökt trampa på ”de vackraste och mest väldoftande blomorna i socialismens trädgård”, ”rabiessmittade hundar”, ”eländiga pygméer”, ”gläfsande mopsar”²³. Han avslutade sin plädering med den berömda fras som kommunisttidningarna världen över skyndade sig att återge: ”Jag kräver att de galna hundarna skjuts, alla utan undantag!”²⁴

Domen avkunnades den 24 augusti klockan halv tre på morgonen. De sexton anklagade dömdes till döden.²⁵

I välunderrättade kretsar trodde man nu allmänt – och Sedov tycks ha gjort det – att de dömda skulle skonas och i Moskva gick ryktet om att möjligheter att överklaga domen skulle införas i all hast just för att tillåta en sådan lösning, vilket bara ledde till att de anklagade blev förda bakom ljuset. Trotskij slog fast att han var övertygad om att det skulle sluta med avrättningar, för bara om dödsdomarna verkställdes kunde anklagelserna tas på allvar:

¹⁴ Sedov till Trotskij, 21 augusti 1936, *Trotskijarkiven*, 4868.

¹⁵ Trotskij till Sedov, 26 augusti 1936, *Trotskijarkiven*, *Nicolaevsky-samlingarna*.

¹⁶ Sedov till Trotskij, 29 augusti 1936, *Trotskijarkiven*, *Nicolaevsky-samlingarna*.

¹⁷ Sedov till Trotskij, 21 augusti 1936, *Trotskijarkiven*, 4868.

¹⁸ Broué, ”Trotsky et le Bloc des Oppositions”, *a.a.* [Trotskij och blocket mot Stalin 1932](#)

¹⁹ *Le Procès du centre terroriste trotskyste-zinoviéviste*, Moskva, 1936. [[Protokoll från 1936 års Moskva-rättegång](#)]

²⁰ *Ibidem*, s. 100.

²¹ *Ibidem*, s. 103.

²² *Ibidem*, s. 125.

²³ *Ibidem*, s. 120-121.

²⁴ *Ibidem*, s. 165.

²⁵ *Ibidem*, s. 182.

Trots detta kunde jag knappt tro mina öron när jag hörde hallåmannen i Paris med darrande röst rapportera, att Stalin hade låtit arkebusera alla åtalade, bland dem fyra medlemmar av den gamla bolsjevikiska centralkommittén. Det var inte grymheten i massakern som överväldigade mig, hur grym den än var, krig och revolutioner är ju ändå en del av vår tid. Det som överväldigade mig var komplottens kallblodiga beräkning och den härskande klickens gangstermoral i detta försök att bedra världsoptionen i en så massiv skala, i vår och kommande generationer.²⁶

Men när Lev Sedov hemma på rue Lacreteille i Paris på morgonen den 25 augusti på alla tidningars förstasidor upptäckte nyheten att de sexton hade avrättats började han snyfta hejdlöst. Enda vittnet till denna scen var hans nära medarbetare Mordka Zborowski – med pseudonymen Étienne – som också, och i första hand, var Stalins agent med uppgift att hålla Sedov under uppsikt.²⁷

* * *

För att bedöma Trotskijs personliga reaktion vore det ett misstag att bara utgå från hans politiska kommentarer, som riktades till allmänheten eller kanske enbart hans anhängare. Man får inte låta sig vilseledas av den skarpa polemik och hårda omdömen han kom med om de anklagades ”kapitulationer” i det förgångna och senast deras uppträdande inför sina domare och Vysjinskij.²⁸ Trotskij dömde utan minsta overseende dessa mäns politiske agerande – inklusive Ivan Smirnov vars återkomst till oppositionen han ändå hade hälsat med glädje – men de var ju ändå hans kamrater och tidigare vapenbröder. Han kunde inte annat än känna smärta och medlidande vid åsynen av vad de förvandlats till, hur de förödmjukats och det öde som drabbat dem. Här förenades politik och känslor utan att stå i motsättning till varandra. Den Kamenev som krökte rygg inför Stalin var också Trotskijs svåger, gift med hans yngre syster Olga. De hade tidigare varit både motståndare och allierade och partikamrater under årtionden; och hade inte Kamenev varit den som stått Lenin närmast på det personliga planet inom bolsjevikernas gamla garde? Det svåraste för Trotskij i den öppna förnedringen av dessa män var sannolikt att det också djupt skadade bilden av bolsjevikpartiet, av Lenin, av revolutionen 1917, av detta förflutna som var dess stolthet och existensberättigande, ”i vår och kommande generationer”.²⁹

Ryktena om de avskyvärda omständigheter under vilka de dömda avrättats nådde honom från Moskva och till chocken över detta fogades snart hotet mot honom själv, ångesten inför utsikterna att själv bli helt maktlös, att varken få försvara sin heder eller minnet av sina kamrater.

Tre faktorer gaddade sig samman mot honom: trycket från Moskva, nazisternas hat, den norska regeringens svaghet, för att inte säga feghet, som retirerade inför yttre påtryckningar och överlämnade de verkliga besluten till höga pronazistiska tjänstemän.

Beträffande påtryckningarna från regeringen i Moskva och ambassadör Jakubovitjs samtal med utrikesminister Halvdan Koht har vi tillgång till officiella och motsägelsefulla informationer. Sovjetunionens hemställan ska ha skett den 29 augusti 1936. Den 30 augusti publicerade den sovjetiska pressen texten till den deklaration som Jakubovitj ska ha överlämnat till den norske utrikesministern. Där framhölls det olämpliga i att förlänga Trotskijs vistelse och man hävdade att rättegången i Moskva visat att han ägnat sig åt terroristisk verksamhet. Vidare påminde deklarationen om överläggningarna i Nationernas förbund om mellanstatligt

²⁶ ”En Norvège socialiste”, *Œuvres*, 11, s. 39.

²⁷ Uppgift från Orlov i Lequenne, ”Les demi-aveux de Zborowski” (Zborowskis halva bekännelser), *Cahiers Léon Trotsky*, nr 13, s. 25-43.

²⁸ Dessa omdömen var särskilt hårda i de artiklar han skrev på båten mellan Norge och Mexiko.

²⁹ ”En Norvège socialiste”, *Œuvres*, 11, s. 39.

samarbete mot terrorism. Men den 4 september 1936 skrev Frankrikes ambassadör till utrikesminister Yvon Delbos, att det inte existerade något sovjetiskt memorandum.³⁰

För Oslo var Sovjetunionen ingen oviktig handelspartner och sanktioner, kanske en bojkott, kunde få svåra konsekvenser: De norska skeppsredarna hade inte lust att ta några risker för en landsflyktig röding och avstod inte från att påpeka detta. Moskva krävde inte direkt att Trotskij skulle utvisas eller att han skulle utlämnas, vilket skulle fordra en rättslig procedur där den ryske revolutionären fick möjlighet att försvara sig. Justitieminister Trygve Lie försvarade sig energiskt i intervjun med Deutscher och övergick själv till rollen som åklagare:

De krävde aldrig att Trotskij skulle utvisas. De hotade aldrig med ekonomiska repressalier. Vi agerade på eget initiativ, med egna motiv, på grund av det inrikespolitiska läget, de stundande valen och Trotskijs agerande. En enda gång sökte Jakubovitj, den sovjetiske ambassadören, upp mig på justitieministeriet, men det var efter det att jag låtit internera Trotskij. Han kom förbi men jag lät honom inte ens få ordet och innan han hunnit öppna munnen log jag och sade: 'Vi har tagit hand om affären Trotskij. Jag har gett order om att internera honom'. Jakubovitj log och gick utan ett ord. Det var allt.³¹

Stalin var för övrigt fullt belåten med att en orolig norsk regering tystat Trotskij. Den not som Trygve Lie överlämnade till Jakubovitj den 3 september framhöll att Trotskij av rent kronologiska skäl inte hade kunnat planera mordet på Kirov från Norge, eftersom denne varit död sedan länge vid Trotskijs ankomst. Han påminde om orsaken till hans internering; att det var en bestraffning för att Trotskij överskridit villkoren för uppehållstillståndet. Osloregeringens nit framgår tydligt av denna tillmötesgående mening:

Den norska regeringen understryker att den, redan före den ryska framställningen, underställt Trotskij (och hans hustru) kontroller som omöjliggör all aktivitet från hans sida som skulle kunna skada eller utgöra någon risk för den ryska statens intressen.³²

I en kommentar till de sovjetiska hänvändelserna framhöll Jean Payart, Frankrikes chargé d'affaires i Moskva:

Sovjet försöker få den norska regeringen att skärpa övervakningen av trotskisternas verksamhet. De försöker till och med – och det är helt i överensstämmelse med sovjetisk praxis – att tillskansa sig rätten att övervaka denna verksamhet.³³

Det går ändå inte att bortse från de norska nazisternas inflytande och deras hat mot Trotskij: I samband med ett uppdrag i Sovjetryssland under inbördeskriget* hade deras ledare Vidkun Quisling kunnat skaffa sig en bild av Röda arméns chef. Centralpasskontoret – vars chef var Leif Ragnvald Konstad – spelade nu en avgörande roll. Från attacken på huset i Wexhall, där man lät förstå att hela historien varit arrangerad eller i varje fall skett med Trotskijs goda minne, försökte man visa att Trotskij inte respekterade sina löften att inte "ägnas åt politik". De höga tjänstemän där, som var nazister eller sympatiserade med dem, kunde inte som nazistpartiet öppet kräva utvisning, men de försåg den socialdemokratiska regeringen med de polisiära argument och administrativa åtgärder som behövdes för att tysta Trotskij.

Denne anade vad som var på gång och hade redan den 19 augusti i ett brev till chefen för kriminalpolisen i Oslo Reidar Sveen tagit upp de frågor som denne ställt i samband med förhöret på Stangnesholmen. Han erinrade om att den norska regeringen varit medveten om hans uppfattningar när den fattat beslutet att ge honom uppehållstillstånd och protesterade mot att

³⁰ Franska utrikesministeriets arkiv, brev från Ristelhueber till utrikesministern, 4 september 1936, U.R.S.S, Z 896, Låda 608, dossier 6, "affären Trotskij".

³¹ Trygve Lie i Deutscher, *Marxism, Wars and Revolution*, s. 173.

³² Kopia av denna anteckning, *ibidem*, brev den 4 september 1936.

³³ Anteckning av M Payart, 31 augusti 1936, *ibidem*.

* Tillsammans med Fridtjof Nansen för utväxling av krigsfångar, ö.a.

den norska polisen lade sig i hans arbeten och brev, där han bara uttryckte åsikter som stred mot såväl fascisternas som stalinisternas smak. Han gjorde anspråk på rätten att försvara sig mot de groteska anklagelser som riktats mot honom i Moskva och föreslog att en undersökningskommission eller en offentlig domstol skulle ge honom möjlighet att avslöja och vederlägga anklagelserna.³⁴

Under hösten 1936, efter det att Moskva börjat kräva Trotskijs utvisning, fördes en aggressiv kampanj mot Trotskij i delar av den norska pressen, bl a i nazistiska *Fritt Folk* och den kommunistiska pressen, men även i borgerliga tidningar som *Aftenposten*, *Tidens Tegn* och *ABC*.

Den 25 augusti 1936 överlämnade passbyråns chef Konstad en rapport till justitieministern, där han med hänvisning till Trotskijs utomlands publicerade artikel "Den franska revolutionen har börjat" hävdade att denne brutit de löften han gett för att få visum till Norge.³⁵ Konstad – så mycket mer nitisk som han var sympatisör till Quisling och senare av denne skulle göras till medlem av Högsta domstolen – bredde på genom att förklara att de besök Trotskij fått av personer som stod honom nära politiskt och kommit för att ta del av hans synpunkter, också utgjorde brott mot villkoren för vistelsen.³⁶

Denna nit räckte uppenbarligen för att den socialdemokratiske ministern skulle ge Konstad i uppdrag att komma med nya villkor för Trotskij. Konstad författade en text som han lade fram för undertecknande. Den landsflyktige skulle förbinda sig att inte skriva artiklar "i politiska,

³⁴ Trotskij till R Sveen, 19 augusti 1936, *Trotskijarkiven*, 10554, *Œuvres*, 11, s. 75-78.

* I boken *Trotskij i Norge - et sår som aldri gror* (på norska), redogör historikern Oddvar Høidal utförligt för norska pressens behandling av Trotskij i kapitlen 5 och 6 (s. 122-186).

³⁵ Lie, *In den Augen der Zeitgenossen*, s. 152.

³⁶ *Ibidem*, s. 152-153.

samhälleliga och kulturella frågor” med udden ”mot någon som helst regering”.³⁷ Trotskij redogjorde för hans besök tillsammans med polischefen:

Den 26 augusti, medan åtta civilklädda poliser ockuperade gårdsplanen framför vårt hus, fick vi besök av polischefen Askvig och en ämbetsman från centrala passbyrån, som hade ansvar för att övervaka utläningar. Dessa betydelsefulla besökare uppmanade mig att skriva på ett dokument med nya villkor för min vistelse i Norge. Jag skulle förbinda mig att inte skriva något mer om aktuella politiska frågor och inte ge några intervjuer. Jag skulle gå med på att all post, inkommande som utgående, skulle granskas av polisen. Utan minsta anspelning på Moskvarättegången nämnde det officiella dokumentet, som exempel på mina klandervärda gärningar, endast en artikel om fransk politik publicerad i den amerikanska veckotidningen *The Nation* och mitt öppna brev till chefen för kriminalpolisen, herr Sveen. Uppenbarligen grep den norska regeringen första bästa förevändning för att dölja den verkliga orsaken till sin ändrade inställning.³⁸

Dagen därpå, den 27 augusti, fördes han till Oslo under eskort för att förhöras som vittne i historien om nazistattacken mot Wexhall:

Domaren var knappast intresserad av fakta. Däremot ägnade han två timmar åt att fråga ut mig om mina politiska aktiviteter, mina kontakter, mina besökare. Därefter följde en lång diskussion om huruvida mina artiklar kritiserade andra regeringar. Det säger sig självt att jag inte ifrågasatte detta. Domaren slog fast att detta uppträdande stred mot de utfästelser jag gjort om att undvika alla handlingar som var fientliga mot andra stater... Men jag kunde inte drömma om att jag, när jag bodde i Norge, inte i andra länder kunde publicera artiklar som på intet sätt stred mot lagarna i dessa länder.³⁹

Från domarens tjänsterum fördes Trotskij till justitieministeriet där Trygve Lie presenterade en text, skriven av Konstad, där han gick med på att hans rättigheter skulle inskränkas.⁴⁰ Trygve Lie skulle senare skriva:

Tjugo år senare kunde vittnen till denna scen fortfarande minnas glimten av förakt i Trotskijns blick och dånet av hans röst när han vägrade att underteckna papperet. Hur vågade ministern, frågade han, förelägga honom ett så skamligt dokument? Väntade han sig verkligen att en person med Trotskijns förflutna skulle sätta sitt namn under det?⁴¹

Trotskij och Erwin Wolf vid rättegången i Oslo 28 augusti 1936

³⁷ *Ibidem*, s. 154.

³⁸ ”En Norvège socialiste”, *Œuvres*, 11, s. 40.

³⁹ *Ibidem*, s. 47.

⁴⁰ Lie i *In den Augen...*, s. 154.

⁴¹ Van Heijenoort, *a.a.* s. 132. Även Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 244.

Ministern kom med något osammanhängande om situationen inför valet. Trotskij hävde upp ett gapskratt, vägrade fortfarande att skriva under och förklarade att han hellre lät sig arresteras.⁴² På den punkten skulle han bli bönhörd.⁴³

Samma dag grep polisen – som fått upplysningar om dem av den belgiska och franska polisen – Jean van Heijenoort och Erwin Wolf utan att låta dem kontakta Trotskij. Man försökte få dem, under hot om deportation till Nazityskland om de vägrade, att förklara att de lämnat Norge frivilligt. Dagen efter, den 28 augusti, blev de slutligen deporterade under synnerligen bryska former.⁴⁴ Åtgärden, som syftade till att isolera Trotskij och beröva honom möjligheter att arbeta, det vill säga försvara sig mot Moskvas anklagelser, var mycket avslöjande. Framför allt av Osloregeringens beslutsamhet att visa Sovjetunionen och den inhemska högern och högerextremisterna att man intog en ”sträng” hållning gentemot den deporterade. Och dessutom den politiska tyngd som nazistledarna och dess sympatisörer inom polisen och högt uppe i administrationen hade i det politiska livet i Norge, under en socialdemokratisk regering.

Samma dag som deras unga kamrater arresterades placerades Trotskij och Natalja i husarrest i huset i Wexhall, utan möjligheter att kontakta familjen Knudsen och med telefonförbindelserna avskurna. Som tidigare framgått protesterade den sovjetiske ambassadören Jakubovitj den 29 augusti mot Trotskij antisovjetiska verksamhet.⁴⁵ Den 31 utfärdade regeringen ett dekret – som kom att kallas dekret om Trotskijlagen nummer 1 – som gjorde det möjligt att spärra in en utlänning som inte kunde utvisas till ett annat land!⁴⁶

Den 2 september 1936 flyttades Trotskij och Natalja Ivanovna till Sundby, nära byn Hurum cirka tre mil från Oslo, där de skulle vistas tre månader och 20 dagar ständigt övervakade av 13 poliser. Fångarnas vän och advokat Gérard Rosenthal har berättat om sina intryck vid ett besök några dagar senare:

I Sundby var det en dimmig och regnig höst. Längst bort i en gyttjig och ödslig trädgård, med träd som tappat löven, passerade man ett ruckel som tjänade som avträde. Bottenvåningen på det förfallna lilla trähuset hade övertagits av vakterna. I det kraftiga ljusskenet satt cirka ett dussin polismän, som tagit av sig uniformsjackor och kängor och placerat vapnen i vapenställ, och spelade kort och rökte pipa... Trotskij rum var trist och mörkt, det var litet och lågt i taket. Natalja var lugn, tyst och nedstämd. Trotskij hy var gråare, han var mer sluten och inriktade sig bara på det minst energikrävande.⁴⁷

De internerade var underställda villkor som bestämts av justitieministern: isolering och sträng övervakning, kontroll av inkommande och utgående post, krav på tillstånd för att ta emot böcker och tidningar, besökare, osv. Gérard Rosenthal fortsätter sin skildring:

Trotskij var tragiskt inmurad i denna barack, samtidigt som han överöstes med de grövsta anklagelser och inte var i stånd att frigöra den indignation och det behov av att göra sig hörd som brann inom honom. Man hade tagit ifrån honom radion. Alla brev censurerades. De artiklar och minnesanteckningar som tillintetgjorde de groteska anklagelserna i Moskva konfiskerades och förstördes kort och gott.⁴⁸

Trotskij egentlige fångvaktare, tillsammans med den socialdemokratiske ministern Trygve Lie som dock inte solkade ned sina händer med något annat än att underteckna förord-

⁴² Lie i Deutscher, *a.a.* s. 173.

⁴³ Lie i *In den Augen ...*, s. 154-155.

⁴⁴ Van Heijenoort, *a.a.* s. 133.

⁴⁵ Lie i *In den Augen ...*, s. 155.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ Gérard Rosenthal *Avocat de Trotsky*, s. 159.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 159.

ningarna, var chefen för Centralpasskontoret, som sedan den 31 augusti hade befogenhet att ensam avgöra varje konkret fråga gällande Trotskijns öde. Denne Leif Ragnvald Konstad, som Trotskij påminde om att ”de liberala tidningarna artigt betecknade som halvfascist”, hade blivit belönad för sin ihärdighet: Var inte kontentan av inbrottet i Wexhall och den ”övervakning” han ägnat sig åt, att den landsflyktiges öde nu vilade i hans händer?

Ur den synpunkten var regeringens avsikter synnerligen tydliga. Det gällde att så fullständigt som möjligt fjättra och tysta Trotskij för att tillmötesgå Moskvas krav. När Trotskij den 6 oktober 1936 lämnade in en stämmningsansökan mot såväl den nazistiske journalisten Harlof Harstad på Quislings *Fritt Folk* som stalinisten H W Christiansen på kommunistiska *Arbeideren*, svarade den socialdemokratiska regeringen med ”dekret Trotskij nummer 2” som retroaktivt ... förbjöd ”en internerad utlänning” att stämma någon inför norsk domstol under interneringen!

Den närmast drabbade gjorde några skarpa kommentarer om villkoren för sin internering:

Herr Konstad kontrollerade för övrigt bara vårt andliga liv (radio, post, tidningar). Vi själva låg i händerna på två höga polistjänstemän, herrarna Askvig och Jonas Lie. Den norske författaren Helge Krog, som man kan sätta tilltro till, betecknade båda som fascister. De uppförde sig mer korrekt än Konstad. Men den politiska aspekten förändras dock inte av allt detta. Fascister attackerar min bostad. Stalin anklagar mig för att vara lierad med fascisterna. För att hindra mig från att vederlägga hans lögneryckas han få sina demokratiska bundsförvanter att internera mig. Och resultatet är att jag och min hustru stängs in, övervakade av tre fascistiska tjänstemän. Ingen schackspelare skulle i sin vildaste fantasi ha kunnat tänka ut ett mer raffinerat sätt att utplacera pjäserna.⁴⁹

Ett av de mer dramatiska inslagen för Trotskij under interneringen var det bristfälliga försvar hans offentlige försvarare, den gamle advokaten Puntervold som var medlem i det makt-havande partiet, svarade för. Trotskij kritiserade hans snikenhet, de osedvanligt höga arvoden han krävde och hans fullständiga passivitet och betecknade honom till på köpet som ”en gammal fyllbult”. Den enda verkliga tjänst han gjorde sin berömde klient var att några dagar efter interneringen anställa Walter Held som sekreterare, vilket möjliggjorde kontakter mellan den internerade och ledningen för hans anhängare som kring Ljova försökte organisera försvaret. Och tack vare advokaten lyckades Ljova under svåra omständigheter den ödes-mättade 9 november 1936 – Trotskijns födelsedag – skicka en bukett röda rosor till fadern.

Fyrtioåtta timmar senare nådde den socialistiske ministern för ”lag och rätt” nya höjder i godtycke och nonchalans mot rättvisan. I ett brev till Puntervold skrev han:

Justitiedepartementet har efter rådslag i regeringen beslutat att motsätta sig att Leo Trotskij under vistelsen i Norge försöker väcka åtal inför en utländsk domstol.

Om Trotskij önskar väcka åtal måste det ske efter att han lämnat landet.

Han uppmanas att omedelbart försöka få uppehållstillstånd i ett annat land.

Skrivelser och andra meddelanden från Trotskijns sida måste i framtiden enbart bestå av faktiska upplysningar och förhållanden.

Eftersom Trotskijns nuvarande vistelseort och bostad med vakthållning innebär avsevärda omkostnader för staten, måste han räkna med att inom en icke avlägsen framtid bli förflyttad till en plats och en bostad som avsevärt minskar omkostnaderna.

Oslo den 11 november 1936

Trygve Lie

Jørgen Scheel.⁵⁰

⁴⁹ ”En Norvège socialiste”, s. 147.

⁵⁰ Citerat i Ustvedt, *Verdensrevolusjonen på Hønefoss*. s. 188. [marxistarkivet: [Världsrevolutionen i Hønefoss](#)]

Socialisten Helge Krog, som citerat detta dokument i en artikel om Trotskijaffären, gör bara en enkel kommentar:

Ja, läs detta igen – man tror inte sina ögon! Trygve Lie, justitieminister, skrev verkligen detta brev till Trotskijadvokat!

Vänner och kamrater tog initiativ för att hjälpa den landsflyktige att omintetgöra förbudet att tillgripa rättsliga åtgärder. I Schweiz engagerade Walter Nelz och hans vänner inom MAS advokaten Erwin Strobel, känd som försvarare av mänskliga rättigheter, för att inleda rättsliga aktioner mot Kominterns organ *Die Kommunistische Internationale* och *Vorwärts*, som fört vidare anklagelserna från Moskvarättegången.

I Prag samlades många intellektuella och kadrer inom arbetarrörelsen i Kommittén för rätt och sanning, officiellt ledd av den impressionistiske poeten Sonka men där Jan Fraenkel och Anton Grylewicz höll i trådarna, för att kasta ljus över rättegången. Den hade enrollerat landets främste advokat i människorättsfrågor, Bedrich (eller Friedrich) Bill.

I Paris hade undersökningskommittén om Moskvarättegångarna – en förlängning av Sedovs arbete på att försvara de politiska fångarna i Sovjetunionen – startats på initiativ av Gérard Rosenthal och Andrée Limbour. Den samlade intellektuella och fackligt aktiva. På Sedovs begäran skrev Marcel Martinet en ”Appell till människan” för att samla underskrifter.

Trotskij's amerikanska kamrater, som sedan kort tid gått med i socialistpartiet, utnyttjade sina kontakter där för att bilda Amerikanska kommittén för försvar av Leo Trotskij (ACDLT), som nådde en bred publik och vars främsta mål var att den landsflyktige, som berövats sin frihet i Norge och hotades till sin säkerhet, skulle få asyl i ett läge då Stalin dessutom ökade trycket i syfte att få till stånd en utvisning.

Det var dessa omständigheter som gjorde att Leo Sedov hamnade i centrum för uppgiften att försvara sin far. Via ett nätverk av informatörer runt om i Europa bedrev han sin egen undersökning, letade upp dokument och vittnen för att dra fram vissa fakta och kunna vederlägga en del påståenden.

I första hand gällde det att visa att en rad påståenden under Moskvarättegångarna var falska, till exempel de möten han skulle ha haft i Köpenhamn eller att Sedov skulle ha befunnit sig där med fadern. Det handlade om att samla in vittnesmål och dokument, skaffa skriftliga intyg och finkamma internationell press för att hitta viktig information. För att bara ta ett exempel: För att kunna bevisa att Sedov inte hade åkt till Köpenhamn räckte det inte att hitta vittnen och dokument – närvarointyg från skolan till exempel – som intygade att han befunnit sig i Berlin vid denna tidpunkt och återfinna administrativa spår av alla hänvändelser till den franska regeringen för att få tillstånd att bege sig till Frankrike och där träffa föräldrarna, under deras återresa, sedan de lämnat Köpenhamn. Det viktigaste inslaget skulle emellertid ges av en dagstidning, i en fråga som Trotskij's vänner uppenbarligen inte tänkt på då Moskvarättegångens påhittade anklagelse var så enorm orimlig: Den 1 september 1936 uppmärksammade danska *Socialdemokraten* nämligen att Hotell Bristol, den påstådda mötesplatsen mellan en av de anklagade och Sedov, inte existerat på länge eftersom det rivits ... 1917.

Sedov pressades av fadern som begärde att han skulle göra det han själv inte längre kunde, och började samtidigt arbeta på en broschyr vilket fick honom att på samma gång precisera inriktningen på försvarsarbetet och göra en mycket noggrann kritisk studie av rättegångsprotokollet. Av uppenbara säkerhetsskäl och för att inte säga något som kunde skada försvarstaktiken för de personer som hade hamnat i händerna på GPU men ännu inte hade erkänt, beslutade Sedov att praktiskt taget förneka existensen av allt som påminde om oppositionsblocket 1932. Av taktiska skäl behandlades Smirnov – som Sedov erkände att han träffat men

där han framställde samtalet som helt vardagligt – som en simpel ”kapitulant” från 1929, som bara skilt sig från Zinovjev i detaljfrågor. Och alla de som stod åtalade i Moskva framställdes som politiska motståndare till Trotskij, vilket de varit vid en viss tidpunkt men inte i exakt samma mening 1932.

I rättegångsprotokollet hittade Sedov motsägelser och undanflykter och mer än tendentiösa sammanfattningar. Genom en systematisk studie av de personer, anklagade eller vittnen, som av åklagaren omnämndes som medskyldiga, i kombination med en noggrann genomgång av numreringen av de anklagades dossierer, kunde han visa att flera av de personer som logiskt sett borde finnas på de anklagades bänk var frånvarande trots att deras fall inte uttryckligen lagts ner. Därigenom skymtade han hur utredningen hade fungerat och att de som till sist ställdes inför rätta bara var de som hade knäckts, de som gjort motstånd hade sannolikt avrättats som varnande exempel för dem som var frestade att följa dem i spåren.

I slutet av oktober utmynnade Sedovs arbete i publiceringen av en väl underbyggd broschyr med titeln *Rödbok om Moskvarättegången*, som omedelbart översattes till franska av Van.

Internationellt anslöt sig några enstaka röster till försvaret. Den ryske mensjeviken S M Schwarz gav sitt bidrag till att rasera åklagarsidans tes.⁵¹ Friedrich Adler skrev en svidande broschyr om ”de nya häxprocesserna”.^{*} Journalister och författare ställde sig frågande till värdet av bekännelserna och sättet att ”förbereda” de åtalade. Men i grunden existerade ett starkt samförstånd och både Churchill och Hitler, var och en på sitt sätt, ställde upp som garantier för Stalins brott.

Under alla omständigheter hade försvarssidans anhängare svårt att göra sig hörda och drunknade i larmet från den sovjetiska regeringens officiella propaganda, som fördes vidare av kommunistpartierna och olika ”vänskapsförbund med Sovjetunionen”. Till detta kommer oräkneliga påtryckningsmetoder vars mekanismer är svåra att klarlägga, men som hade uppseendeväckande verkan. På några veckor skulle två av de främsta advokaterna som engagerats i striden hoppa av. I Prag lämnade Friedrich Bill uppdraget sedan hans hem utsatts för inbrott och han hade fått utstå påtryckningar från åtskilliga vänner; i Schweiz återopade advokaten Erwin Strobel ”de omfattande politiska följder” som man ”måste ta hänsyn till” för att avsäga sig sitt uppdrag.

Åklagarens vänner skulle emellertid hemföra sin största framgång i Frankrike, nervcentrum för striden, genom att Förbundet för mänskliga rättigheter ställde sig bakom anklagelserna i den rapport som advokaten Rosenmark lade fram i dess namn. ”Ett förfärligt dokument” skrev Gérard Rosenthal flera decennier senare, ”Rosenmarks rapport baserades helt och hållet på att han tillmätte offrens (förbluffande) bekännelser full trovärdighet”.⁵² Advokaten och juristen Rosenmark drog sig inte ens för att skriva:

Skräcken vi alla känner för att rättsliga misstag ska begås är befogad bara om den anklagade förnekar sitt brott, om han till det yttersta hävdar sin oskuld.⁵³

Trotskij för sin del tvivlade inte ett ögonblick på att nyckeln till detta ställningstagande, som innebar ett reellt bakslag för honom, inte låg i att det juridiska ombudet var såväl inskränkt som pretentiös, utan i den politik Folkfronten stod för och som Förbundet för mänskliga rättigheter varit engagerad i redan från början. Han brännmärkte organisationens hållning i en artikel skriven i Sundby och som smugglades ut i omslaget till en bok av Max Eastman:

⁵¹ Bl. a. Schwarz, ”Peredoviki i rabotjje massi”, *Sotsialistitjeskij Vestnik*, nr 21, 10 oktober 1936.

^{*} Friedrich Adler: [The Witchcraft Trial in Moscow](#)

⁵² Rosenthal, *a.a.* s. 170.

⁵³ *Ibidem*.

Den rapport som advokat Rosenmark ... har skrivit om den första Moskvarättegången är ett av de uslaste dokument som någonsin har givits ut. Denna ansedda tidskrift fläcker för allt ner det franska Förbundet för mänskliga rättigheter, vars namn under dessa omständigheter låter som ett hän.⁵⁴

Han lutade i själva verket åt att författaren till rapporten var helt okunnig om de politiska frågor han gjorde anspråk på att avgöra som jurist och att det inte handlade om något annat än en ”inskränkt bracka” – vilket förmodligen var med sanningen överensstämmande. Men han ansåg att det fanns mer bakom denna historia än ”brackig inskränkthet i kombination med juridisk inkompetens”.⁵⁵ För det var Förbundet för mänskliga rättigheter som gett honom i uppdrag att skriva rapporten och som publicerat den.

En enda gång fick Trotskij under denna period tillfälle att uttrycka sig offentligt när han den 11 december 1936 vittnade om nazisternas stöld av dokument vid inbrottet i hans bostad. Helt obesvärade förklarade han lugnt hur den norska regeringen gjort det omöjligt för honom att försvara sig mot nazisternas och Stalins samlade attacker. I ett svar till Sovjetunionens vänner, sådana som advokat Rosenmark, förklarade han vad som låg bakom ”bekännelserna”, att de hade pressats ur personer som kapitulerat i årtal och på uppmaning av partiet tagit första steget på denna väg genom att förneka sina egna idéer. Han visade vad rättegångarna gick ut på: Att försvara en regim som var i fara på grund av de egna ledarnas bankrutt. Hans sammanfattning var en anklagelseakt mot den socialdemokratiska regeringen i Norge:

Jag anklagar den norska regeringen för att trampa på de mest elementära rättsprinciper. Rättegången mot de 16 är bara början till en rad liknande rättegångar, där inte bara min heder och mitt liv kommer att stå på spel utan även hundratals andras heder och liv. Hur kan man under sådana förhållanden förbjuda mig, huvudanklagad och det mest välinformerade vittnet, att tillkännage vad jag vet? Att göra det är att medvetet och med berätt mod hindra sanningen från att komma fram. Den som genom hot eller våld hindrar ett vittne från att berätta sanningen begår ett allvarligt brott, som jag är övertygad om bestraffas strängt av norsk lag. Det är mycket möjligt att justitieministern vidtar nya åtgärder mot mig efter mitt vittnesmål i dag. Den despotiska maktens resurser är outtömliga. Men jag har lovat att säga sanningen, hela sanningen och jag har hållit mitt löfte.⁵⁶

Trygve Lie antog inte den utmaningen. För honom räckte det antagligen med att han belagt sin gäst med munkavle.

Redan i samband med nazisternas attack mot huset i Wexhall hade Trotskij ställt sig frågan om eventuella band mellan dem och GPU, den hemliga polisen i Sovjet, som hyste lika stort intresse – om inte mer – för hans brevväxling och möjligheterna att kompromettera hans asylrätt, helst kort och gott beröva honom möjligheterna att försvara sig. Den 11 december förklarade han inför domstolen:

Det vore i detta sammanhang förståeligt om Gestapo, med hjälp av sina politiska vänner i Norge, skulle försöka lägga beslag på mina brev. Men en annan förklaring är också fullt möjlig. Under förberedelserna av rättegången i Moskva hade GPU all anledning att intressera sig för mitt arkiv. Men att organisera en räd med hjälp av ”kommunister” hade inneburit att exponera sig för mycket. Det var mer praktiskt att begagna sig av fascister. GPU har för övrigt agenter inom Gestapo, precis som Gestapo har det inom GPU. De ena eller andra kan ha använt sig av dessa ungdomar för att förverkliga sina planer.⁵⁷

Mellan nazisternas attack och Trotskijs avfärd från Norge fanns det ett uppenbart samförstånd mellan Sovjetunionen och Nazityskland när det gällde offentliga ställningstaganden från de båda staterna eller organisationer som var dem närstående. Båda försäkrade att de försva-

⁵⁴ Trotskij, ”Honte”, 18 december 1936, *Trotskijarkiven*, T 3967, *Œuvres*, 11, s. 331. [[Skamligt!](#)]

⁵⁵ *Ibidem*, s. 335.

⁵⁶ ”A Huis clos”, 11 december 1936, *Œuvres*, 11, s. 319. [[Bakom lyckta dörrar](#)]

⁵⁷ *Ibidem*, s. 299.

rade Norge och dess lagar: de senare mot en tro- och laglös revolutionär, de förra mot en terroristisk kontrarevolutionär. Båda var för övrigt överens inte bara om de anklagelser, hot och förolämpningar de slungade ur sig, utan också om att Trotskij skulle utvisas från Norge, vilket för honom innebar alla möjliga risker som att kidnappas till Sovjetunionen där ett justitiemord väntade honom. Den grundläggande enigheten i denna fråga mellan Stalin och Hitler framgår av en kommentar av Quisling själv om den attack hans unga anhängare genomfört mot huset i Wexhall:

Det hade varit enklare att överlämna honom till ryska legationen. Då hade han förmodligen blivit skickad till Moskva i en urna.⁵⁸

1936 kom alltså samförståndet mellan Hitler och Stalin till uttryck en andra gång, precis som fallet var efter händelserna i Paris i februari 1934 och precis som skulle bli fallet igen i samband med mordet på Trotskij. Man har all anledning att fråga sig om inte snaran kring halsen på Trotskij knutits redan 1936, genom denna enbart ”objektiva” och inte formella allians, och om inte världen för hans del definitivt blivit planeten ”utan visum”.

Interneringen i Sundby hade hastigt stängt den dörr som hade sett ut att öppnas i det Katalonien som befann sig mitt i en revolution. Andreu Nins POUM hade öppet krävt att den landsflyktige skulle få asyl där. Men nu fanns inte längre några möjligheter för visum till något europeiskt land och följaktligen var utsikterna minimala att Trotskij åter skulle kunna skaffa sig en tillvaro liknande den han haft i Turkiet, där han kunnat livnära sig på sin penna.

Fanns det över huvud taget något sådant land? Det var i varje fall inte det socialdemokratiska Norge. Vilket annat? Det var den fråga som Trotskijs kamrater runt om i världen oroligt ställde sig. Det var den fråga de amerikanska medlemmarna av hans försvarskommitté (ACDLT) försökte lösa genom att helt inrikta sitt arbete på att hitta asylmöjligheter. De beslöt att ta upp frågan med Mexikos president Lázaro Cárdenas, som inte liknade någon annan stats- eller regeringschef, genom att han just vägrat ansluta sig till överenskommelsen om non-intervention i Spanien och fortsatte att förse den spanska republiken med vapen.

Trotskij hade bara arrogans och trots till övers för sina värdar, som tycktes honom så föraktliga. Trygve Lie har återgett Trotskijs sarkastiska kommentar:

Ni och er pantoffel till statsminister, inom två år kommer ni alla att vara flyktingar och bortjagade från ert land.

Men som den dålige förlorare han var kunde inte den tidigare justitieministern låta bli att senare tillfoga:

Vi blev flyktingar och vi blev bortjagade från vårt hemland och vi erinrade oss hans ord, men det skedde först fyra år senare, inte två ...⁵⁹

Enligt vad det berättas ska kung Håkon, mindre småaktig än Trygve Lie, 1940 ha påmint sina ministrar om Trotskijs ”förbannelse” för deras feghet, när han tillsammans med regeringen, under tunga moln och i en värld riden av förtvivlan, gick ombord på den båt som skulle föra dem undan Hitlers *Panzer* till landsflykten i Storbritannien.⁶⁰

Lästips

Trotskij i Norge:

Yngvar Ustvedt: [Världsrevolutionen i Hønefoss. En redogörelse för Leo Trotskijs vistelse i Norge.](#)

⁵⁸ Franklin Knudsen, *I was Quisling's Secretary*, London, 1967, s. 58.

⁵⁹ Lie i Deutscher, *Marxism ...*, s. 176.

⁶⁰ Halvdan Koht, citerad i Deutscher, *Den förvisade profeten*, not 105, s. 258

Isaac Deutscher: [Den förvisade profeten](#). Kapitel 4 ("En folkfiende")

Utvecklingen i Sovjet:

Kentth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Broué: [Trotskisterna i Sovjetunionen \(1929-38\)](#) och [Oppositionen i partiet mot Stalin \(1930-32\) och den första Moskvarättegången](#)

Arne Nilsson: [Hotel Bristol](#) (Under rättegången påstods att Trotskijs son Sedov och ryssen Holtzman [Golzman] 1932 hade träffats i detta Köpemarks-hotell. Men detta existerade inte vid denna tidpunkt)

Vadim Rogovin: [Förberedelserna inför den första skenrättegången](#)

Nicolas Werth: [En stat mot sitt folk...](#), kap 9, "Den stora terrorn".

Tidsdokument:

Alexander Barmine: [En som överlevde. En rysk revolutionärs upplevelser](#)

Leon Sedov: [Rödbok om Moskvarättegången](#)

Max Shachtman: [Bakom Moskvarättegången](#) (om 1:a Moskvarättegången)

Leo Trotskij: [Stalins brott](#)